

1. Гаврилов В.М. Соціальне становище сільського населення у 1943 – 1953 рр. // Автореф. дис. канд. іст. наук... – К., 2004. – 20 с.
2. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 – 2000 рр.). – К., 2003. – 250 с.
3. Герасимова М.С. Повсякденне життя населення Донбасу в 1945 – 1953 рр.. // Автореф., канд. іст. наук... – Донецьк, 2007. – 20 с.
4. Ісайкіна О.Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період 1945 – 1955 рр. // Автореф., канд. іст. наук... – К., 2006. – 19 с.
5. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921 – 1991 рр. – Кам.-Под.: Абетка, 2000. – 304 с.
6. ЦДАВО України. – Ф.Р. – 5099. – Оп. 1. – Спр. 388.
7. Половодов. А. Г. Заробітна плата працівників установ народної освіти: Збірник законодавчих та інструктивних матеріалів. – Львів, 1956. – 295 с.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 73. – Спр. 662.
9. ЦДАВО України. – Ф.Р. – 5099. – Оп. 1. – Спр. 25.
10. ЦДАВО України. – Ф.Р. – 5098. – Оп. 1. – Спр. 20.
11. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 73. – Спр. 152.
12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 73. – Спр. 157.
13. ЦДАВО України. – Ф.Р. – 5099. – Оп. 1. – Спр. 29.
14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – ч. 2. – Спр. 5485.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – ч. 2. – Спр. 5485.
16. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 73. – Спр. 268.

О.М. Махиня

МІСЦЕ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ, МОРАЛЬНОГО ТА МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАХОЧЕННЯ В РОБОТІ ДОБРОВІЛЬНИХ НАРОДНИХ ДРУЖИН ПО ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ 50-Х – 70-Х РР. ХХ СТ.

Пошук ефективних форм протидії антигромадській поведінці в суспільстві, незважаючи на суттєві кроки державно-урядових структур по подоланню об'єктивних чинників, що її породжує залишається досить нагальною справою для багатьох країн світу. Не становить виключення й Україна.

Між тим вітчизняна історія знає досить цікавий період, кінця 50-х – 70-х років ХХ ст., коли в силу цілого ряду обставин широкі верстви громадськості брали доволі активну участь у запобіганні та протидії протиправним вчинкам.

Ця проблематика в загальних своїх рисах знайшла відображення у доволі чисельних публікаціях радянського періоду, зокрема, П. Михайленка [1], А. Закалюка, З. Сущука [2], В. Трегубова [3], І. Середи, Н. Магаріна [4], Г. Барабашова, А. Васільєва [5], В. Владімірова [6].

На далі, однак, як це не дивно, адже за логікою еволюції суспільства в напрямку від тоталітарної моделі облаштування до утвердження демократичних засад увага до цієї проблеми мала б зростати, а цікавість до неї, навпаки, - суттєво знизилася. Але і в радянський період багато які аспекти цього цікавого і, на наш погляд, в основі своїй доволі плідного починання так і не знайшли свого належного відображення, або ж були деформовані. Це, зокрема, стосується такої проблеми як набуття певної фаховості в роботі членами добровільних народних дружин та їх належного заохочення за виконання ними, доволі нелегких, як у фізичному так і в моральному плані громадських обов'язків, які до того ж не так уже і рідко були пов'язані з реальним ризиком для здоров'я, а в ряді випадків і для життя.

Із виникненням добровільних народних дружин постало також питання про організацію відповідного навчання дружинників та командирів і начальників штабів народних дружин. У м. Єнакієвому, наприклад, у перші ж місяці 1959 р. почалися заняття із дружинниками. Їм були прочитані лекції про необхідність дотримання законності, про права та обов'язки дружинника, про право дружинника на оборону від нападу на нього злочинних елементів тощо. Їх знайомили із рішеннями центральних та місцевих органів влади в питаннях про зміцнення правопорядку в громадських місцях, з організацією патрулювання дружинників на закріплених за ними ділянках; вчили способам затримання небезпечного злочинця, якщо він чинить дружиннику опір, поводженню на місці події і т.д. Подібні заняття з дружинниками проводилися також в містах Дніпродзержинську, Сталіно, Севастополі, Сімферополі, Запоріжжі та інших містах [1, с. 17].

Важливою формою навчання народних дружинників була організація для них постійно діючих лекторіїв. Читання циклів лекцій для дружинників, проводився, зокрема, у м. Дніпропетровську, м. Хмельницькому, м. Житомирі, м. Сімферополі, м. Дрогобичі та інших містах. Крім зазначених форм систематичного навчання дружинників, значну роль у цій справі відігравали публічні лекції та доповіді, вечори запитань та відповідей на правові теми, консультації і поради у газетах та по радіо [2, с. 95].

Заняття дружинників проводилися у вільні від чергування часи. Перед виходом дружинників на патрулювання чи перед рейдом працівниками міліції або членами штабу із черговими дружинниками проводилися інструктажі. Інструктаж включав в себе попереднє ознайомлення їх з оперативною обстановкою в районі в цілому та безпосередньо в їх мікрорайоні, на дільницях, маршрутах патрулювання, конкретизація їх завдань та обов'язків [2, с. 93].

Організація систематичних занять з дружинниками була добре налагоджена у м. Алчевськ. До цієї роботи були залучені працівники міліції, прокуратури та судів. За період січня-травня 1959 р. у місті було проведено 18 таких занять [7, арк. 8].

З метою оволодіння необхідними знаннями з питань законодавства по охороні громадського порядку, бюро Миколаївського міськкому партії 5 лютого 1960 р. прийняло постанову про проведення занять із командирами добровільних народних дружин міста, затвердивши спеціальну тематику із 10 тем. До читання лекцій були залучені керівні працівники всіх правоохоронних органів прокуратури, суду та міліції. Заняття з командирами народних дружин у відповідності із тематичним планом були проведені у березні-квітні 1960 р. [8, арк. 85].

Штаб добровільної народної дружини багатотисячного підприємства п/я 53 м. Миколаєва також організовував заняття із членами добровільних народних дружин. Так, перед кожним виходом на чергування працівники міліції давали інструктаж дружинникам. Окрім цього, працівниками міліції читались лекції на такі теми як «Задачі добровільної народної дружини у боротьбі із підтримання громадського порядку», «Що таке хуліганство?», «Відповідальність за хуліганство згідно кримінальному кодексу», «Боротьба із розкраданням соціалістичної власності», «Роль дружинників у безпеці транспорту та пішоходів» [8, арк. 105].

Для проведення занять із дружинниками районним штабом Заводського району м. Миколаєва було розроблено тематичний план, який передбачав вивчення основних положень про затримання, патрулювання та попередження злочинів, а також Основ кримінального законодавства [8, арк. 145].

У відповідності до плану роботи штабу добровільної народної дружини заводу ім. 61 Комунара м. Миколаєва з дружинниками щомісячно проводили заняття на правові теми працівники міліції та прокуратури. Таких занять до початку 1961 р. було проведено більше 20. Окрім цього, для дружинників спільно із робітниками читались лекції на правові теми спільно із всіма робітниками [8, арк. 119].

Робота по навчанню дружинників була непогано налагоджена і у м. Дніпродзержинську. Згідно плану районних штабів добровільних народних дружин для дружинників читались лекції, доповіді, проводилися бесіди. Лише працівниками міліції, прокуратури та суду дружинникам там було прочитано 15 лекцій, проведено 104 бесіди та 35 занять.

У районах м. Дніпропетровська у 1960 р. було проведено 2 зльоти дружинників, за тематикою, що була розроблена міським штабом, проводилися заняття з дружинниками. Велику навчальну роботу також проводив штаб добровільних народних дружин Кіровського р-ну м. Дніпропетровська. У парку ім. Чкалова був організований лекторій для дружинників, де читались лекції за тематикою міського штабу [9, арк. 68].

У Центральному районі м. Миколаєва працювали постійний кінолекторій для дружинників, і університет юридичних знань для голів та членів товариських судів, голів ФЗМК, начальників та інспекторів відділів кадрів [8, арк. 87]. Бюро райкому партії затвердило навіть спеціальний план роботи із дружинниками та членами товариських судів безпосередньо на підприємствах та закладах. До проведення занять з ними також залучалися керівники й співробітники органів міліції, суду, прокуратури, а також і адвокатури [8, арк. 88].

Працівники суду, прокуратури та органів міліції надавали допомогу в роботі народних дружин, але і товариських судів. З цією метою суддя 1 дільниці м. Теревовлі В.П. Давиденко за погодженням з райвиконкомом неодноразово навчав голів товариських судів, вивчав з ними положення про товариські суди [10, арк. 205].

Наукові записки

Слід підкреслити, що працівниками міліції, прокуратури та народними суддями Тернопільської обл. надавалася дуже широка допомога народним дружинами у налагодженні їх роботи. Так лише працівники міліції Чортківського р-ну у 1960 р. провели 132 заняття та інструктажі із питань прав та обов'язків членів народних дружин, правильності оформлення документів на порушників громадського порядку та ін. Окрім цього, із членами народних дружин м. Чорткова проводилося заняття із прийомів боротьби самбо, на котрому були присутніми 192 чол. [10, арк. 225]

У серпня 1959 р. у Підгаєцькому р-ні тієї ж Тернопільської обл. було проведено одноденний семінар з командирами дружин, на котрому виступили прокурор району, начальник РВМ, народний суддя. 10 січня 1960 р. було проведено районне зібрання дружинників та голів товариських судів, на якому із інструктивними доповідями виступили прокурор, суддя, начальник РВМ, другий секретар райкому. У с. Носове Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. регулярно проводилося навчання дружинників, були проведені заняття на теми «Права на обов'язки дружинників», «Охорона соціалістичної власності та громадського порядку», «Боротьба із самогоноварінням» [10, арк. 231].

У 1959 р. з командирами добровільних народних дружин Залещицького р-ну Тернопільської обл. було проведено 9 занять та 3 районних наради. Із членами дружин було проведено 5 кустових занять. На заняттях із лекціями виступали 3-й секретар РК КПУ, секретар РК ВЛКСМ, начальник міліції, прокурор району, народний суддя та інші партійні й радянські працівники. Темі лекцій були розроблені УВД Тернопільської обл. Окрім цього, частина тем підбиралась штабом на місці, виходячи із специфіки району [10, арк. 253].

Районним штабом добровільних народних дружин Кременецького р-ну Тернопільської обл. у 1959 р. було проведено 4 інструктивних наради командирів народних дружин із питань вивчення положення про дружини, охорони соціалістичної власності під час зборів врожаю, боротьби із хуліганством, самогоноварінням та іншими антисупільними проявами. Керівництвом, членами штабу народних дружин та іншими працівниками проводились інструктивні заняття та бесіди серед дружинників про їх задачі, права та обов'язки [10, арк. 262].

Не стояли осторонь цієї справи і профспілки. На початку серпня 1959 р. обласною профспілковою радою м. Тернопільської області було проведено нараду-конференцію дружинників м. Тернополя, на якій було обговорене питання «Про роботу дружин по наведенню належного громадського порядку в місті». На цій нараді були присутніми понад 600 дружинників, партійний, радянський, профспілковий та комсомольський активи [10, арк. 288].

У руслі підвищення спеціальної підготовки народних дружинників, спочатку у Києві, а згодом і в інших містах, почали працювати університети правових знань [12, с. 85]. Так, при Київській Вищій школі МВС СРСР були створені факультети народного університету правових знань для членів оперативних комсомольських загонів та добровільних народних дружин. За два роки навчання на факультеті було проведено більше 30 практичних занять, прослухано багато кваліфікаційних лекцій з радянського законодавства, прочитаних досвідченими викладачами школи [3, с. 117].

У 1961 р. в Одесі було засновано громадський інститут правових знань, що був покликаний дати дружинникам та членам товариських судів необхідні правові знання і тим самим допомогти їм успішно виконувати їхні обов'язки. В ньому працювали 2 факультети: організації та діяльності товариських судів і організації та діяльності добровільних народних дружин [4, с. 14].

З часом у відповідності із постановою Ради Міністрів СРСР від 20 травня 1974 р. навчання народних дружинників формам і методам боротьби із правопорушеннями було покладене на органи внутрішніх справ. МВС СРСР разом із Міністерством юстиції СРСР розробило спеціальну уніфіковану програму навчання дружинників в об'ємі 24 годин [3 с. 116].

Важливим моментом організації діяльності народних дружин було також вдосконалення кримінального законодавства, яке регламентувало ступінь захисту народних дружинників. 15 лютого 1962 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про посилення відповідальності за замах на життя, здоров'я та гідність працівників міліції та народних дружинників». У цьому Указі були посилені санкції кримінального закону за опір діяльності працівників міліції та народних дружинників по охороні громадського порядку. У відповідності до Указу, особи, які робили замах на народного дружинника, підлягали позбавленню свободи строком від 5 до 15 років, а при обтяжуючих обставинах – смертній карі.

Всередині 1970-х рр. відбулися трансформація та подальше вдосконалення нормативної бази, на основі якої здійснювалася робота добровільних народних дружин. Так, ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР 20 травня 1974 р. прийняли спільну Постанову «Про подальше вдосконалення діяльності добровільних народних дружин і дружин по охороні громадського порядку». Для її виконання 28 травня 1974 р. ЦК Компартії та Рада Міністрів УРСР прийняли відповідну Постанову з аналогічною назвою, положеннями якої мали керуватися члени добровільних народних дружин в Україні [11, с. 15].

За активну участь у роботі народних дружин їхні члени матеріально заохочувалися. Так, на заводі ім. Якубовського м. Луганська наказом № 125 від 21 травня 1959 р. грошова премія у розмірі 125 крб. була видана командирі народної дружини заводу Попову, а також у розмірі 50 крб. її членам – Євсєєву, Качурі, Омеляновичу, Башлаєву та Куцевському. Це на той час були досить значні кошти. Фактично така сума (50 крб.) дорівнювала половині місячної зарплатні кваліфікованого робітника [7, арк.74].

Сумлінним дружинникам оголошувалися подяки, вручалися грамоти, їх заносили на Дошку пошани, нагороджували цінними подарунками, а у разі особливих заслуг окремі з них удостоювалися урядових нагород. У багатьох областях, містах та районах практикувалося заохочення найкращих народних дружин і штабів. З цією метою були встановлені Червоні прапори або вимпели, які присуджувалися по підсумках роботи за рік або квартал. У деяких дружинах були заведені Книги пошани [2, с. 97].

При штабі добровільних народних дружин Кіровського р-ну м. Дніпропетровська була створена дошка пошани дружинників, на котру були занесені 28 найкращих дружинників [9, арк. 68]. Велика кількість дружинників у містах Дніпропетровську, Кривому Розі, Дніпродзержинську були нагороджені за активну участь в охороні громадського порядку цінними подарунками, похвальними грамотами, відмічені у наказах [9, арк. 70].

У м. Миколаєві був запроваджений перехідний Червоний прапор райкому партії та районного виконавчого комітету для кращої дружини.

Лише за період березня-листопада 1960 р. районними штабами, а також керівниками підприємств та профспілковими комітетами м. Миколаєва було відзначено 215 чол. дружинників (оголошена подяка, нагороджено грамотами) та 126 чол., які особливо відзначились при виконанні свого обов'язку, було нагороджено цінними подарунками. Крім цього, районні штаби нагородили почесними грамотами 28 найкращих добровільних народних дружин [8, арк.86].

Всього ж за високу організованість та активну участь в охороні громадського порядку у Центральному районі м. Миколаєва було нагороджено почесними грамотами 14 дружин, цінними подарунками – 97 дружинників, почесними грамотами – 24 дружинники, оголошена подяка – 42 дружинникам. По Заводському району м. Миколаєва у 1960 р. було схвалено 260 дружинників, у тому числі почесними грамотами фабзавкомів – 180 чол. та цінними подарунками – 80 чол. [8, арк. 146].

За активну участь в охороні громадського порядку на кораблебудівному заводі ім. 61 Комунара м. Миколаєва протягом 1959 – 1960 рр. було відзначено 282 народних дружинника; із них нагороджено почесними грамотами – 77 чол., цінними подарунками – 74 чол., оголошено подяку – 131 чол., у тому числі видана премія начальником УВД – 5 чол., облрадпроф нагородив 13 чол. (у т.ч. видав 9 дружинникам почесні грамоти та 4 дружинників нагородив цінними подарунками) [8, арк.120].

Не забували про відзначення дружинників і у вже згаданій Тернопільській області. Так за рішенням президії обласної профспілкової ради м. Тернополя від 8 вересня 1959 р. за сумлінну громадську роботу в наведенні громадського порядку кращі дружинники були нагороджені почесними грамотами, цінними подарунками (годинниками та ін.) [10, арк.288]. У листопаді 1959 р. за активну участь у розшуку особливо небезпечного злочинця командира народної дружини с. Москалівка Лановецького р-ну Тернопільської обл. Л.П. Вербицького наказом начальника УВД Тернопільської обл. було нагороджено грошовою нагородою у сумі 200 рублів [10, арк. 182].

Аналіз вищенаведених матеріалів свідчить, що на початковому етапі формування і розгортання роботи громадських формувань по підтримці громадського порядку місцеві органи влади надавали їм енергійну, організаційну, моральну і матеріальну допомогу. Це сприяло підвищенню активності їх роботи, формувало активне несприймання проявів антигромадського

поведінки. Наслідком цього стало те, що в цей час на вулицях міст і сіл України стало значно спокійніше, різко зменшилося число посягань на безпеку особи, на честь і гідність громадян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Михайленко П. П. Громадськість на охороні соціалістичного правопорядку / П. П. Михайленко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – 139 с.
2. Закалюк А. Народні дружини / А. Закалюк, З. Суцук. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1966. – 103 с.
3. Трегубов В.Ф. Вместе с комсомолом, народными дружинами, наставниками / В.Ф. Трегубов. – К.: Редакционно-издательский отдел МВД УССР. – 1976, 122 с.
4. Серета И. Самый массовый, самый демократический / И. Серета, Н. Магарин, Ю. Червоний. – Одесса: одесское книжное издательство, 1962. – 68 с.
5. Барабашев Г.В. Народные дружинники / Г.В. Барабашев, В.И. Басков, А.Н. Васильев. – М.: «Знания», 1986. – 116 с.
6. Владимиров В. Преступление не должно совершиться / В. Владимиров. – Изд. ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1962. – 150 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5046. – 217 арк.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5421. – 178 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5222. – 285 арк.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 5220. – 336 арк.
11. Чоботенко С.П. История развития и становления ДНД, общественных организаций и формирований / С.П. Чоботенко. – Запорожье, 2000. – 67 с.
12. Кравченко Ю.Ф. Міліція України / Ю.Ф. Кравченко. – К.: Генеза, 1999. – 431 с.

І.М. Романюк

СТАНОВИЩЕ І ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В СЕРЕДИНІ 50-Х РР. ХХ СТ.

Останні десятиліття в історії України супроводжуються процесом духовного відродження, а отже пробудженням інтересу до вітчизняної історії та культури. Витокові традиції української державності завжди були поєднанні з релігією.

Особливу сторінку в історії церкви становлять 1950-ті роки. Це були не лише роки хрущовської «відлиги», але і продовження радянської релігійної політики, пов'язаної із намаганням системи усунути церкву із суспільного життя.

Окреслена в назві проблема видається актуальною з огляду на посилений інтерес науковців до історії православної церкви, державно-церковних відносин. Щодо становища російської православної церкви (РПЦ) середини 50-х років ХХ століття, то тема у науковій літературі розроблена явно недостатньо.

В 90-ті роки минулого століття в Україні побачили світ ряд оригінальних праць, Серед них варто виділити праці В. Пашенка [1], [2] О. Бажана і Ю. Данилюка [3], П. Панченка [4] та інших дослідників.

Ця проблема певним чином відображена в ряді публікацій зарубіжних авторів, зокрема російського дослідника А.Ніколіна [5], канадського вченого Д. Поспеловського [6] тощо. Про утиски РПЦ у повоєнні роки йдеться у схваленій Учбовим комітетом Священного синоду колективній монографії «Історія Російської Православної церкви» [7].

Незважаючи на високий теоретичний рівень опублікованих матеріалів, значну кількість питань ще потрібно вивчити, уточнити, з'ясувати.

В основу даної статті покладені матеріали віднайдені автором у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Це підготовлена головою Ради в справах Російської Православної церкви при Раді Міністрів СРСР В.Карповим спеціальна таємна інформаційна довідка для вищого партійного керівництва СРСР і Союзних республік про становище РПЦ на середину 50-х рр. ХХ ст.